

Бондаренко Тетяна Юрїївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»*

Бондаренко Татьяна Юрьевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и налогообложения
Криворожский экономический институт
ГВУЗ «КНЭУ им. В. Гетьмана»*

Bondarenko Tetiana

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Kryvyi Rih Institute of Economics of SHEI
«Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»*

Волков Дмитро Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»*

Волков Дмитрий Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и налогообложения
Криворожский экономический институт
ГВУЗ «КНЭУ им. В. Гетьмана»*

Volkov Dmytro

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Kryvyi Rih Institute of Economics of SHEI
«Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ «КОНТРОЛЬ»

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ПОНЯТИЮ «КОНТРОЛЬ»

SYSTEM APPROACH TO THE CONCEPT OF CONTROL

Анотація. У статті визначено, що сутність, об'єкти та методи контролю слід розглядати з позицій системного підходу. Доведено, що сучасні умови господарювання суттєво змінюють первинне значення терміна «контроль», вкладаючи у нього істотно більший зміст. Дискусіями навколо співвідношення понять «управління» та «контроль» пояснюється наявність концепції економічного контролю, що відрізняються повнотою включення об'єкта та предмета контролю. Розглянуто основні положення системної концепції контролю, згідно з якою контроль є самостійною системою, що діє на усіх рівнях економіки. Ця система складається з сукупності елементів: суб'єкт, об'єкт, предмет, метод контролю, оцінка ефективності. Наголошено на необхідність належного правового врегулювання контрольної діяльності, оновлення нормативної бази та розв'язання багатьох практичних недоліків.

Ключові слова: контроль, управління, система.

Аннотация. В статье определено, что сущность, объекты и методы контроля необходимо рассматривать с позиций системного подхода. Доказано, что современные условия хозяйствования существенно изменяют первоначальное

понятие термина «контроль», вкладывая в него существенно большее содержание. Дискуссиями вокруг соотношения понятий «управление» и «контроль» объясняется наличие концепций экономического контроля, которые отличаются полнотой включения объекта и предмета контроля. Рассмотрены основные положения системной концепции контроля, согласно которой контроль является самостоятельной системой, действующей на всех уровнях экономики. Эта система состоит из совокупности элементов: субъект, объект, предмет, метод контроля, оценка эффективности. Автор настаивает на необходимости надлежащего правового регулирования контрольной деятельности, обновления нормативной базы и решения многих практических проблем.

Ключевые слова: контроль, управление, система.

Summary. The article states that the essence, objects and methods of control should be considered from the point of view of the system approach. It is proved that modern conditions of economic activity essentially change the primary meaning of the term «control», invested in it substantially more content. Discussions about the relation between the concepts of «management» and «control» are due to the presence of the concept of economic control, which differ in the completeness of the inclusion of the object and subject of control. The main provisions of the system conception of control are considered, according to which control is an independent system operating at all levels of the economy. This system consists of a set of elements: a subject, an object, an object, a method of control, an assessment of efficiency. The necessity of proper legal regulation of control activity, updating of normative base and solving of many practical disadvantages are emphasized.

Key words: control, management, system.

Постановка проблеми. Враховуючи посилення конкурентних відносин, стрімкий розвиток сучасних технологій, комп'ютерних інформаційних систем та ін., суб'єкти господарювання перетворюються в більш складні економічні системи. Для забезпечення управління такими оновленими системами необхідні вдосконалені та оновлені підходи та інструменти, які дозволяють контролювати всі сторони діяльності, розробляти стратегію. Дослідження доводять, що концепція системності контролю є складною науково-практичною проблемою і потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі контролю в контексті сучасного розвитку економіки присвячено ряд наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (див. [1–7]). Не зменшуючи вагомості наукових результатів, недостатньо уваги приділено теорії системноорієнтованого контролю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розглянути основні теоретичні питання системності контролю з дотриманням логічної послідовності та з позицій системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка система теоретичних положень ґрунтується на базових поняттях, визначення яких є вихідним моментом дослідження. З етимологічного погляду походження слова «контроль» не позбавлене певної двозначності трактування. Так, стверджується, що «контроль» має латинське походження, утворене шляхом сполучення слів «contra» — протиставлення. У цьому ракурсі, на думку [4, 166], термін «controla» слід тлумачити

як порівняння (зіставлення чи протиставлення) кількох тверджень. Тоді як у роботах Ф. Ф. Бутинця визначено походження цього терміна від французького — «controle», що означає перевірку або спостереження. Автор виділяє ще один зміст цього слова — протидія чомусь небажаному [3].

Сучасні умови господарювання суттєво змінюють первинне значення терміна «контроль», вкладаючи у нього істотно більший зміст, ніж просто спостереження та порівняння. Тобто, на нашу думку, у найбільш загальному розумінні, поняття «контроль» означає процес регулювання розвитку об'єкту згідно із заданими системою параметрами.

Наявність розбіжностей в розумінні самої природи контролю виявляється у суперечностях при використанні термінологічного апарату. В одних роботах вживається термін «економічний контроль» [1, 6], в інших — «господарський контроль», «фінансовий контроль», «фінансово-господарський», «фінансово-економічний» тощо. Водночас, Ващенко І. В. вказує, що контроль не є органічною складовою процесу управління, а як самостійне явище є його альтернативою. У зв'язку з цим пропонується чітко відрізнити спостереження за станом певних параметрів у розумінні складової управління будь-яким процесом і «контроль» у зовсім іншому розумінні — коли певний суб'єкт має можливість управляти об'єктом, але свідомо не використовує цієї можливості і задовольняється налагодженням контролю за результатами його функціонування.

Дискусіями навколо співвідношення понять «управління» та «контроль» пояснюється наявність

концепції економічного контролю, що відрізняються повнотою включення об'єкта та предмета контролю.

Виходячи з наукової концепції, економічний контроль становить собою динамічну систему економічних знань, що спрямована на усунення негативних явищ у розвитку продуктивних сил і виробничих відносин для їх регулювання у розширеному відтворенні. Як економічна наука контроль виконує пізнавальну та практичну функції і, для повнішої характеристики контролю з позицій функціональної концепції, його слід розглядати в двох аспектах: як діяльність суб'єктів контролю та як процес здійснення цієї діяльності.

Відповідно мета контролю, як функції управління — інформаційна прозорість об'єкта управління для забезпечення можливості прийняття ефективних рішень. Таким чином, відображається уявлення про ступінь керуваності цього об'єкта, тобто як у результаті управління забезпечується підтримання необхідного стану або дії об'єкта управління у відповідний момент. Стає очевидним, що без максимальної інформаційної прозорості об'єкта управління його адекватне сприйняття не можливе, управлінський вплив не буде приносити бажаного результату й управлінський зв'язок втрачається, що й зумовлює особливу важливість контролю в процесі управління.

Особливість контролю як функції управління полягає в його подвійній ролі в процесі управління підприємством. Інтеграція процесу управління призводить до того, що контроль нерідко поєднують з іншими елементами процесу управління. Прихильники поєднання контролю з економічним аналізом вважають, що його завдання полягає в отриманні фактичних даних, зіставленні їх з критеріями, які характеризують цілі управління, виявленні відхилень, з'ясування причин їх утворення [2, с. 51–52]. І оскільки у завдання контролю входять всі вище вказані функції, то, на думку Б. М. Биренбурга, аналіз слід вважати інструментом контролю. Деякі економісти заперечують правомірність відокремлення економічного контролю від бухгалтерського обліку. Наводиться аргумент, що у бухгалтерського обліку й контролю загальний предмет — стан й використання засобів підприємства.

З подібною позицією не можна погодитися, оскільки вона походить від необґрунтованого трактування двох галузей економічної науки, кожна з яких вивчає господарські процеси й явища в своєму аспекті. Бухгалтерський облік є основним джерелом інформаційного забезпечення для виконання різних функцій управління, у тому числі й контролю. Одночасно в процесі обліку здійснюється контроль за раціональним використанням матеріальних, фінан-

сових й трудових ресурсів, збереженням власності. Контрольні функції виконуються бухгалтерським обліком через всі елементи його методу: документування і інвентаризацію, оцінку і калькуляцію, систему рахунків і подвійного запису. Але за всієї важливості бухгалтерського контролю, теоретичне обґрунтування й розробка усієї сукупності питань методології й організації контролю залишаються поза увагою бухгалтерського обліку. Тому, на нашу думку, не можна ототожнювати поняття контрольної функції бухгалтерського обліку з поняттям економічного контролю, оскільки останній виступає як результат практичного використання суб'єктами контролю функції обліку, фінансів тощо.

Для поглибленого розуміння контролю як однієї з найважливіших складових частин поняття управління, розкриття механізму функціонування відносин, що ним відображаються, виявлення специфічних особливостей різних його складових, слід розглянути основні положення системної концепції контролю, згідно з якою контроль є самостійною системою, що діє на усіх рівнях економіки.

Розуміння контролю як системи є доволі поширеним в економічній літературі та висвітлено в багатьох роботах. Так, у роботі Є. В. Калюги обґрунтовано поняття економічного контролю як системи, що заснована на сукупності спостережень і перевірок контролюючими органами дотримання вимог чинного законодавства з метою сприяння ефективного використання ринкових принципів в суспільстві [6]. В. О. Шевчук визначає контроль як систему, яка взаємопов'язана сукупністю контролюючого суб'єкта, контрольних дій та підконтрольного об'єкта [7] і зазначає, що контроль можливий лише тоді, коли є об'єкт, суб'єкт контролю та зв'язок між ними.

На нашу думку, обмеження елементів системи контролю лише об'єктом, суб'єктом та контрольними діями призводить до розуміння контролю як процесу, що здійснюється на всіх рівнях управління економікою. Оскільки при цьому втрачається той факт, що системоутворюючим фактором є досягнення певного корисного результату. Саме поняття системи розуміється як сукупність логічно пов'язаних, взаємодіючих, взаємовпливаючих елементів, що спрямовані на досягнення поставлених цілей. Ознаками системності є цілісність, ієрархічність структури, гнучкість зворотного зв'язку.

Тому, вважаємо, що система економічного контролю є багатоцільовим та багатофункціональним інтегрованим комплексом взаємопов'язаних елементів, що спрямовані на забезпечення дотримання вимог чинного законодавства та вдосконалення управління економікою на усіх її рівнях. Ця система

складається з елементів входу (інформаційне забезпечення контролю), елементів виходу (інформація, отримана за результатами контролю) й сукупності таких елементів: суб'єкт, об'єкт, предмет, середовище контролю, техніка контролю, організаційна структура контролю, метод контролю, оцінка ефективності контролю.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Правове регулювання контролю в Україні відбувається за

допомогою значної кількості нормативно-правових, часто підзаконних, актів, котрі стосуються окремих його видів або органів. Це породжує протиріччя, дублювання та неефективність заходів забезпечення дисципліни, коли кількість суб'єктів контролю не гарантує якості функціонування об'єктів. Необхідність належного правового врегулювання контрольної діяльності, оновлення нормативної бази та розв'язання багатьох практичних недоліків є сьогодні очевидними та назрілими потребами.

Література

1. Белобжецкий И. А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой / И. А. Белобжецкий. — М.: Финансы, 1979. — 252 с.
2. Биренбург Б. М. Сущность общей функции контроля / Социалистический контроль: методы и проблемы // Б. М. Биренбург. — Киев: Наук. думка, 1985. — 105 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Контроль і ревізія / Ф. Ф. Бутинець, В. П. Бондар, Н. Г. Виговська, Н. І. Петренко; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. — 4-е вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП «Рута», 2006. — 560 с.
4. Ващенко І. В. Державний фінансовий контроль та його вдосконалення у трансформаційній економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / І. В. Ващенко. — Київ, 2005. — 22 с.
5. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: Пер. с англ. / Под ред. С. А. Табалиной. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 560 с.
6. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління / Є. В. Калюга. — К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. — 360 с.
7. Шевчук В. О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою: (Монографія) / В. О. Шевчук. — К.: Київський державний торгово-економічний інститут, 1998. — 371 с.

References

1. Belobzhetskyi Y. A. Fynansovo-khoziaistvennyi kontrol v upravlenyy ekonomykoj / Y. A. Belobzhetskyi. — М.: Fynansy, 1979. — 252 s.
2. Byrenburh B. M. Sushchnost obshchei funktsyy kontrolia / Sotsyalystycheskyi kontrol: metody y problemy / B. M. Byrenburh. — Kyev: Nauk. dumka, 1985. — 105 s.
3. Butynets F. F. Kontrol i reviziia / F. F. Butynets, V. P. Bondar, N. H. Vyhovska, N. I. Petrenko; za red. prof. F. F. Butyntsia. — 4-e vyd., dop. i pererob. — Zhytomyr: PP «Ruta», 2006. — 560 s.
4. Vashchenko I. V. Derzhavnyi finansovy kontrol ta yoho vdoskonalennia u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeni kandid. ekon. nauk: spets. 08.04.01 «Finansy, hroshovy obih i kredyt» / I. V. Vashchenko. — Kyiv. 2005. — 22 s.
5. Drury K. Vvedeniye v upravlenchesky y proyzvodstvennyi uchet: Per. s anhl. / Pod red. S. A. Tabalynoi. — М.: Audyt, YuNYTY, 1997. — 560 s.
6. Kaliuha Ye. V. Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia/ Ye. V. Kaliuha. — К.: Elha, Nika-Tsentr, 2002. — 360 s.
7. Shevchuk V. O. Kontrol hospodarskykh system v suspilstvi z perekhidnoiu ekonomikoju: (Monohrafiia) / V. O. Shevchuk. — К.: Kyivskyi derzhavnyi torhovo-ekonomichnyi instytut, 1998. — 371 s.